

УДК 32:002.10

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТИПОЛОГІЗАЦІЇ ЕТНОСОЦІОПОЛІТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ ЯК ЯВИЩА СУЧАСНОСТІ

Олег Дрінь

*Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова
Інститут політології та права, кафедра політичних наук
вул. Пирогова, 9, 01601, м. Київ, Україна
e-mail: pk@pnu.edu.ua*

Вихідний теоретико-методологічний фон статті – давно вже здійснена світоглядна диференціація понять «народ-населення» (Ж. Мішле, 1840 р.), «етнічна меншина» та «національна меншина» (Л. Телекі, 1870 р.), «народ-етнос» (Ю.В. Бромлей, 1978 р.), «меншинський народ як суб'єкт політики» (І.М. Варзар, 1992 р.). Колізії конфліктної напруги між усіма зазначеними етноісторичними суб'єктами мультиетнокультурного середовища синтезуються в явище, назване автором етносоціополітичною ситуацією (ЕСПС). У статті ЕСПС розглядається у тріадній призмі, – (1) як етносоціополітичний стан багатонародної країни; (2) як різновид соціально-політичного процесу в багатонародній країні та, зрештою, (3) як об'єктивно структурований етносоціополітичний образ багатонародної країни.

Ключові слова: авалентне мультиетнокультурне середовище, валентний народ-етнос, багатонародна країна, етнічна меншина, етноісторична диференціація в політиці, етнополітичний суб'єкт, етносоціополітична ситуація, національна меншина, соціально-політичний процес.

Відоме положення світової політичної науки, зафіксоване й в Конституції України (ст. 5), – про те, що в будь-якому суспільстві чи країні народ є основним джерелом політичної влади, час скоригувати в етносоціополітичному сенсі. Автор пропонує починати з переакцентуації змістосенсових начал звучання поняття «народ», – з тим, аби адекватніше зрозуміти, що то є таке «народ у політиці». В науковій літературі вже уточнено, що поняття «народ» є полісемічним, але в ньому на першопочатках варто виділяти два пріоритетних начала – «народ-населення» (або ж «етнозмішане населення») та «народ-етнос» (або ж «етноісторична спільність») [1, т.2, с. 29–32].

Звідси й випливає висновок: джерело політичної влади – в самих своїх витоках! – зазнає дивергенції, розподіл на два «рукава», – на соціонаселенський та етнонаселенський, втілюючи два найглибінніших ества самої людини – соціальне (загальнолюдське) та етнічне (родовідносспецифічне). Тут же – в прелімінарному порядку – натрапляємо і на автентичну «локалізацію» нашої теми: численні колізії протистояння чи дисконтатно-конфліктних взаємин між «народонаселеннями» та «етнонаселеннями» з приводу соціального або ж етнічного характеру встановленої над ними системи політичної влади, а також колізії протистоянь та деструктивних взаємин між народонаселеннями і етнонаселеннями, з одного боку, та породженою

ними ж системою політичної влади, з другого, – це й є найсокровенніше тло та першоджерело виникнення у відповідних країнах, суспільствах і державах етносоціополітичних напруг різносенсового значення, чим і страждають дві третини сучасного людства.

В реальних історико-політичних, соціально-економічних та духовно-культурних явищах (подіях, фактах та міжнародно-спілкувальницьких акціях) обидва «рукави першоджерельної політики» перетинаються, змішуються, відкрystalізуються у відносно «чисті» окремішності, знову перехрещуються, змішуються і т. д. Усім цим у відповідних суспільствах та країнах зумовлюється ієрархічна структуризація народонаселенських на народоетнічних спільнот, динамізуються чи уповільнюються соціумо- і політико-державотворчі процеси, ситуативно пофарбовуються партійно-політичний плюралізм чи унітаризм, актуалізуються чи архаїзуються в ментальності народів певні цінності та орієнтації, інтенсифікуються чи «розмагнічуються» міжнародні відносини поточного моменту і т. д. і т. п. Своєрідними «імпульс антом» та «коагулянтном», «з'єднувальним містком» та «середовищним локалізатором» подібних соціально-політичних перипетійностей виступає етносоціополітична ситуація (далі: *ЕСПС*). Вдивимося пильніше в політолого-соціологічні обрії цього мало ще вивченого явища, але не взагалі, а в суто методолого-етнологічних аспектах.

ЕСПС є різновидом конфліктних взаємин двох і більше соціоетнічних та історико-політичних суб'єктів – держав (етнодержавних, етнокультурних та етнотериторіальних автономій), етнополітичних партій, етнокультурних асоціацій, етнорелігійних та етноконфесійних утворень, місцево-регіональних етносамоврядних органів тощо. Зазначені об'єкти можуть бути втягнутими у створення (та примушені затим до розв'язання) певних *ЕСПС* на геополітичній площині таких *етносоціальних організмів*, як-от: країни, суспільства, народи, соціоетнічні групи (мовні, расові, релігійно-конфесійні, культурно-специфічні, групи-хоббі), регіонально-місцеві громади та ін.

Свідомі чи спонтанні дії, не-дії отих суб'єктів пунктирно чи дотично позначають хронологічні межі та історичні рамки виникнення та процесного протікання певних *ЕСПС*. *Хронологічними межами ЕСПС* є проміжки історичного і політичного часу, протягом яких вона сконституювалася (або ж, судячи з усього, мала б сконституюватися) в цілісний та відчутний соціально-політичний феномен. *Історичними ж рамками ЕСПС* є чітко відчутні соціологічні події, факти та зрушення в міжлюдських, міжетнічних та міжнародних стосунках, які поклали початок і край конкретній ситуації етносоціополітичного гатунку. В цих двох типологічних аспектах *ЕСПС* підвладна дії суб'єктивного (наукового) закону ступеневої (мінімум: тристадійної) конституції, – вона мусить (1) виникнути із певних передумов, (2) стати цілісним явищем та (3) розвиватися на власних феноменальних засадах. Процесну цілісність – еволюційного і революційного – протікання усіх трьох стадій у розвитку *ЕСПС* варто позначати гегелівським поняттям «конституція» (інде – у Канта та Гегеля – «конституювання»).

На базі попередньо викладеного приступимося до дефініції явища, усвідомлюючи неможливість адекватного збагнення його феноменальної сутності до кінця. *ЕСПС є колізійним поєднанням умов та обставин, причин та факторів, за яких певні соціоетнічні й історико-політичні суб'єкти, задовольняючи свої потреби*

й реалізуючи свої інтереси, своїми діями або ж не-діями об'єктивно спричиняють помітні зрушення у співвідношенні політичних сил і загального стану справ у даному соціальному організмі та зумовлення таких подій, які створюють якісно нову мікро- і макрообстановку в поточній політичній історії розвитку окремих сфер, галузей і проблем суспільного життя на геополітичному просторі окремо взятої країни, держави, групи різнодержавних народів, регіону, континентального ареалу, частини планети або ж і всієї землі. З подібної (робочої) дефініції випливає й висновок про можливість класифікації основних типів ЕСПС.

Якщо дефініціювання досліджуваного явища відповідає на запитання: «Що це?», то типологізація явища уже відповідає на запитання: «Як воно принципово побудоване?» На цій підставі можливим є показ явища «в дії», в прагматологічних аспектах, відповідаючи, фактично, вже на запитання: «Як і чому воно життєдіє саме так, а не інакше?» А тут й саме теоретичне завдання типологізації ЕСПС набуває деякої «процедурної» специфіки. Оскільки ЕСПС являють собою процес і результат колективної людської діяльності (тобто вони – із розряду соціально-політичних явищ), саме типологізаційне завдання презумує виявлення кількох константних ознак сутнісного буття отих явищ, – скажімо, соціофакторної структури, способу конституції як феномена реальності, профільного характеру буття, класифікаційних характеристик, системи взаємозв'язків з іншими феноменами реальності та ін. Викладемо на позначеному фоні деякі теоретико-методологічні дискурси.

На кожному етапі своєї еволюції людство є певною сумою спільнот подвійної соціальності – народонаселенських (народів-населень, тобто етнозмішаних спільнот) та етнонаселенських (народів-етносів, тобто етнооднорідних спільнот). Після розкладу родообщинного ладу, фігурально кажучи, людство «мешкає» в країнах подвійної характеристики, – в моноетнічних (однородних, яких сьогодні в світі досить мало) та в поліетнічних (багатонародних, яких сьогодні – переважна більшість). В моноетнічній країні ЕСПС мають своє соціально-політичне забарвлення, в поліетнічній – своє. Для номінативного (без аналізу) порівняння – дві пари прикладів різносенсових та різномасштабних ЕСПС: багатолітні міжродові та міжплеменні сутички в багатьох афро-азіатських країнах, трьохсотлітня війна католиків і протестантів в Ольстері, кавказька військова акція Росії серпня 2008 р. з «примушування до миру» Грузії, або ж, зрештою, світове різноголосся у зв'язку з перемогою чорношкірого кандидата на президентських виборах у США.

Для багатозрізового і полісенсового регулювання соціального життя та ситуативно гнучкого управління справами суспільства в обох типах країн – моноетнічних та поліетнічних – людство здавна винайшло три чудодійних способи-інструменти, – *державу, право і політику*, які й складають «надбудову» над поточним народним і етносоціополітичним життям. А народонаселенські й етнонаселенські спільноти при цьому оперують своєю тріадою цінностей, – *мораллю, традицією і звичаєм*. В «точках спів падання» отих потрібностей, що само- імпульсами йдуть назустріч одна одній, і виникають незліченні ЕСПС.

У разі благополітичного «співпадання» цих інституційних цінностей виникають такі творчі симбіози, як давньоеллінський поліс, давньокиївське віче, молдобуковинський «сфатул церій», кримськотатарський курултай, французький серваж, «козацько-народна держава» в середньовічній Україні, європейське звичаєве право, вселюдська соціальна справедливість тощо. В разі ж «недоспівпадання» та

вибухоподібного дисконтакту, – численні ЕСПС у різноманітних формах насильницької політики (причому з чітким «народним акцентом»), – агресивні війни, завоювання, контрибуції, групові та масові геноцидні акції, «всенародні священної та знищувальної сили війни» («джихад!»), тероризм, шпигунство, диверсії тощо. Такими є деякі та прелімінарні теоретичні спостереження над явищем *ЕСПС*, що безпосередньо підводять «під мур» самої типологізаційної проблеми.

Самий по собі наукознавчий феномен типологізації будь-яких реальних явищ, що підлягають вивченню та інтерпретації, базується на кількох теоретичних засадах. Найпершою серед них є *визначення найглибиннішого соціального начала аналізованого явища*. Загальнолюдська субстанція (колективного) життя, виявляється, і є його *соціальністю*, котра, в свою чергу, має п'ять (основних) сутнісних проявів, – економічний, політичний, духовний, культурний та етнічний. Останні, на думку І.М. Варзаря, слугують підставою для виділення саме п'яти сфер суспільного життя людей [5, с. 190-191].

Дане положення слугує підставою для визначення *профільного характеру* якоїсь конкретної ЕСПС і, зрештою, засадою для відповіді на запитання: «Чому та через що вона виникла?» Тут же акцентуємось на очевидному: оскільки в усіх цивілізованих поліетнічних суспільствах сучасності народ-населення поряд з усіма співвітчизниками меншинськими народами-етносами є основним джерелом політичної влади, будь-яка ЕСПС об'єктивно «складається» з чотирьох начал, – із загальнолюдського, етнічного, політичного та якогось «вузькопрофільного» начала – економічного, духовного, культурного тощо. Пріоритет «політичного» є беззаперечним, – в силу вже зазначеної обставини: в поліетнічному суспільстві не лише народ-населення, а й народ-етнос є джерелом політичної влади.

Як взаєминний – міжлюдський, міжетнічний, міжнародний та міждержавний – конфліктний стан справ, *ЕСПС* виникає у стосунках представників різних кіл, верств і поколінь усередині усіх народів-етносів, які населяють дану поліетнічну країну і є громадянським (для республіканських держав) і підданським (для монархічних держав) масивом, що підлягає соціальному захисту, оподаткуванню і мобілізації під час проведення державою внутрішньо- і зовнішньополітичних акцій, а також реабілітаційних акцій господарсько-економічного, військово-технічного, техногенно-катастрофного і соціореанімаційного характеру. Громадянський (підданський) масив усіх народів-етносів країни слугує також електоральним ресурсом для проведення загальнодержавних плебісцитарних кампаній (виборів, референдумів, переписів, опитувань тощо) та соціальною базою для перманентного живлення належного спектра партійно-політичного плюралізму, кадровим резервуаром для систематичного оновлення структур державної, управлінської, адміністративної, військової і дипломатичної служб.

В процесі підготовки та проведення усіх тільки-но зазначених соціально-політичних акцій та здійснення в соціально-політичній реальності на їх підставі відповідних соціоетнополітичних подій і конституюються численні *ЕСПС*. Конкретика конституції різнотипових та різносенсових *ЕСПС*, природно, є різнобарвною, різноманітною. Але їх неодмінним внутрішнім джерелом скрізь і завше є надзвичайно вразлива та досі мало вивчена матерія – *етнічність людини, народів і людства*. За визначенням видатного сучасного американського етнологіста і політолога Майкла Новака, «етнічність є комічною і загадковою реальністю:

морально амбівалентною, парадоксальною на практиці, важко вловимою в теорії» [8, р. 573].

Зазначені М. Новаком «неадекватності» етнічної матерії людини і народів-етносів саме явище *ЕСПС* – в конкретних соціально-політичних колізіях та історичних ситуаціях – ілюструють щоразу по-своєму. Для нас же незмінним залишається одне – «важка вловимість в теорії» самого цього явища. Гадаємо, самою типологізаційною спробою підійти до явища *ЕСПС* ми вже долаємо деякі труднощі справи. Якщо досі до *ЕСПС* ми підходили певно описовим чином, ззовні, то соціологічний та етнологічний аспекти типологізації явища висвітлюють його дещо зсередини, з більш прихованих аспектів, граней і сторін.

У праці «Національна держава і народногосподарська політика» (1895 р.) М. Вебер зазначав: соціально-політичні явища та інституції, що «бодай лише межують» із феноменами «національне (етнічне)» і «державницьке (політико-інституціональне)», – всі ці явища та інститути «мають мінімум двосторонню (медалеву) аспекти розгляду, а то й три – та багатогранні аспекти» [4, с. 129]. Гадаємо, в нашому випадку йдеться про двосторонню, медалеву аспектильність, – попри те, що *ЕСПС* не просто «межує» із феноменами «етнонаціональне» та «державно-політичне», а є їхнім специфічним міжфеноменальним утворенням. Йдучи за веберівським мінімумом, виділяємо дві сторони проблеми типологізації *ЕСПС* – соціологічну й етнологічну.

Соціологічну сторону типологізації соціально-політичних явищ, наскільки відомо, найповніше висвітлив В. Парето в двотомному «Трактаті з загальної соціології» (1912 – 1916 рр.). У цій праці привабливим видалося положення про «геометричну прогресію в ієрархізації суспільного життя людини, народу і людства». У відповідності до цього у «дотикових» точках взаємонакладання соціологічних полей зазначених п'яти суспільних сфер вчені стали виділяти ще двадцять п'ять міжсферних галузей суспільного життя та сотні й тисячі сферно-галузових проблем суспільного життя [7, с. 103–104; 3, с. 53–59].

Майже століття опісля, в 90-х роках ХХ ст., український дослідник І.М. Варзар вносить до концептуального контексту питання суттєве положення, що прямо підводить нас під проблему типологізації *ЕСПС*. Кожна сфера і галузь суспільного життя, уточнює він, внутрішньо «складається» з трьох елементів («секторів»), – 1) з відносин людей з приводу чогось важливого для них у даній сфері чи галузі; 2) з установ (або ж інституцій), що їх люди створюють задля (найчастіше – політико-правового) закріплення бажаних їм на даний момент суспільних відносин, та 3) з ідей або ж поглядів людей на свої відносини і установи поточного моменту. На незліченних стиках, перетинах даних соціологічних елементів перманентно виникає безліч різноманітних проблем суспільного життя [3, с. 54–58; 5, с. 190–191]. Ми гадаємо, що *ЕСПС* і є різновидом отих проблем, які, здебільшого, конституюються на перехрестях етносфери з іншими сферами і галузями суспільного життя.

Висловимо припущення: найінтенсивнішим чином та «вибухоподібніше» зазвичай *ЕСПС* виникають в епохи значної політизації суспільного життя. Специфіка ж поточного моменту, як констатували ще 1993 р. І.Ф. Курас та Ю.І. Римаренко, полягає в тому, що (в Україні та й в усьому світі) з деяких пір розпочався «процес політизації народів-етносів та етнізації особи...» [6, с. 9]. За таких умов і «найнейтральніше» *ЕСПС* об'єктивно мають яскраве політичне забарвлення. Як і

навпаки: в «найзапекліших» політичних за характером *ЕСПС* неодмінно знайдемо гуманістичний, загальнолюдський зміст, який і послуговує підставою (та «орієнтиром») для благопозитивного їх розв'язання.

А тут соціологічною засадою цієї теоретичної проєкції є вже інший момент суспільного життя. В земному людському бутті вся поточна проза і поезія, неодмінні драми і трагедії, всілякі та досить часті фарси й комедії, – *все є проявом соціоетнополітичного життя*, ситуативно пофарбованим у кольори сферні, галузеві і проблемні. В подібній же строкатій мозаїці побутує й феномен *ЕСПС*. А тому в суто соціологічному та номінативному сенсі є підстави поділити *ЕСПС* на три групи (приклади, здебільшого, українського оригіналітету, подаємо без аналізу, лише в якості прелімінарних ілюстрацій).

1) Сферні *ЕСПС*, – це такі, що виникають і конститууються на елементних засадах (відносинах, інституціях та ідеях) якоїсь окремо взятої сфери суспільного життя і можуть бути розв'язаними в соціологічному контексті все тої ж сфери. Наприклад, паювання і перерозпаювання постколгоспної землі в Криму між репатрійованими татарами та осілими тут після 1944 р. росіянами, українцями та іншими етнічностями, – це *етноекономічна ЕСПС*; неприйняття буджакськими гагаузами та ізмаїльськими циганами київсько-львівської системи «українізації політичної системи країни», – це *етнополітична ЕСПС*; відмова українських молдаван «негайно реалізувати» загальнодержавну концепцію національної освіти на базі писемної кирилиці – замість латиниці, яка, як відомо, є більш адекватною етнолатинській природі та генезису цього народу-етносу, – це *етнодуховна ЕСПС*; багаторічні міжукраїнсько-російські тертя навколо питання реституції культурно-мистецьких та історико-культурницьких цінностей, вивезених кимось та свого часу з України, – це *етнокультурна ЕСПС*; замовчування в Україні та в навколишньому етнополітичному середовищі ідентифікаційної проблеми визнання-невизнання «русинського питання», – це *етноісторична ЕСПС*.

2) Галузеві *ЕСПС*, – це такі, що виникають і конститууються на елементних засадах (відносинах, інституціях та ідеях) якоїсь окремо взятої галузі суспільного життя. Наприклад: якщо за-неодноразовими офіційними визнаннями – половина ВВП вироблюється «в тіні», і ця половина економіки фактично обслуговується доларами США, – чи не правомірніше називати «українською національною валютою» грошову одиницю іншої країни? Це – галузева *економіко-фінансова ЕСПС*. У контраверсійних колізіях з приводу державно-геополітичної приналежності о. Зміїний Міжнародний Суд чи адекватно істині та динамічній історіології визнав аргументи української та румунської сторін? Це – *етнополітико-міждержавна ЕСПС*. Якщо спортивна команда якоїсь країни на добру третину складається з іноземних легіонерів, – чи правомірно вона називається «національною»? В аналогічній колізії можна запитатись: якщо в «міжнародних змаганнях» з шахів, як правило, беруть участь одні євреї, – чи не є ті змагання «внутрішньо етнічними»? Обидві колізії являють собою *етноспортивні ЕСПС*.

3) Проблемні *ЕСПС*, – це такі, що виникають і конститууються на проблемних «стиках» намірів-дій етносоціальних та історико-політичних суб'єктів під час реалізації ними певних потреб та інтересів свого суспільного життя. Наприклад, чи може вважатися «унітарною» держава в поліетнічному суспільстві, якщо в її адміністративно-територіальному устрої інкадрована автономна одиниця

якогось одного меншинського народу-етносу? Саме такою парадоксальною є колізія існування Автономної Республіки Крим у складі унітарної України. На початку 90-х років Київ і Москва «планували кожний своє майбутнє», а вийшло, як у О.С. Пушкіна, – «не то пичужка, не то лягушка, – непонятная зверюшка»: за формою – адміністративно-територіальна автономія кримськотатарського народу, але за змістом – конструкт з усіма належними етнократологічними «своїми» атрибутами: Конституція, уряд, парламент, суд загального призначення; у задумці неначе піклувалися про репатрійованих аборигенних татар, а на ділі добре – причому «за буквою закону» – пооблаштували російську національну меншину. Умовно кажучи, це – «класична» *етнополітична та етнодержавознавчо-правова проблемна ЕСПС*. «Справа Ігоря Білозіра», українського композитора і співака, який у Львові у липні 1999 р. «загинув у сутичці з руськомовними шовіністами-п'яничками», – українсько-російський культурно-міжетнічний конфлікт чи звичайне міжлюдське побутово-спілкувальне непорозуміння? Дана *ЕСПС* – того ж «поля ягідка», але подвійної аксіології: або *етноконфліктна*, або ж *міжетно-культурологічна проблемна*.

4) Історіологічні *ЕСПС*, – це такі соціальні колізії, які мали місце колись, але на пізнання й аксіологію постають перед сучасниками в нинішніх, конкретно даних етносоціальних ситуаціях. Лише один приклад. Чи є «міжнародно-правовим загарбницьким прецедентом» намагання романтиків початку 90-х років ХХ ст. «суверенізувати українські етнічні землі від Сяну до Дону в етноправовій методології Конституції Пилипа Орлика 1710 року»? Навесні 1999 р. дану *історико-правову ЕСПС* В.В. Жириновський вирішував саме в такому, стверджувальному сенсі [4]. І було б добре, якби два роки потому, при "доредагуванні" Гімну України в парламенті, народні обранці врахувалися б зі подібними «підказками збоку».

5) Соціоцивілізаційні *ЕСПС*, – це такі конфліктні колізії, з аналізу яких чітко видно, що певні етносоціальні та історико-політичні сили (суб'єкти) у минулому своїми діями/не-діями заздалегідь презумували не локальний, не ситуативно-політичний і не вузько-етнічний, а широкий вселюдсько-цивілізаційний негативний ефект. Знову лише один приклад. Хто й чому подбав про те, аби 90 відсотків карателів, що втягнуто було у «справу Бабиного Яру» в Києві жовтня 1941 р., були етнічними українцями? На думку экс-прем'єра українського уряду в екзилі М. Плав'юка та (протягом 90-х років ХХ ст.) головного рабина євреїв Києва й України Я. Дов Блайха (з їхнього діалогу-бесіди в телепрограмі "1+1" 6 жовтня 2001 р. з приводу 60-річчя трагедії Бабиного Яру), «це була далекоглядна, ретельно спрогнозована акція міжцивілізаційного та міжрелігійного деструктиву на тривалу історичну перспективу».

Таким чином, типологія *ЕСПС* в соціологічному аспекті дозволяє виявити певну ієрархію вселюдських сферних, галузевих та проблемних цінностей, які люди, втягнуті у вир конкретних етносоціальних колізій, сповідують і вважають їх адекватними своєму світобаченню; характеристичні побудження та життєві прагнення основних етносоціальних та історико-політичних суб'єктів поточного етапу соціальної історії народів, країн, держав, регіонів, континентів тощо; зрештою, розмаїття соціоцивілізаційних орієнтацій конкретних етносоціальних та історико-політичних суб'єктів, які творять конкретну соціальну, політичну та культурну історію вселюдського буття на досить невеликій та доволі вразливій землі.

Інакше кажучи, соціологічний аспект типологізації *ЕСПС* по-своєму ілюструє одну із сторін «обопільно-медалевого» процесу пришвидшеної – за сучасних умов – етнізації людської особи та політизації народів-етносів, на що вказували вище процитовані І.Ф. Курас та Ю.І. Римаренко [6, с. 9]. Етнологічний же аспект питання має ілюструвати, здебільшого, другий бік «медалі», – етнополітичну сторону зазначеного живого процесу поточної сучасності.

Сучасний етнологічний аспект типологізації явища *ЕСПС* має своє профільне теоретико-методологічне базування. Якщо соціологічний аспект проблеми відповідає на запитання: «Що то є таке *ЕСС* як етнологічно-соціально-політичне явище?», то етнологічний аспект уже відповідає на інше запитання: «Між якими етносоціальними та історико-політичними суб'єктами, чому та яким саме чином виникають *ЕСПС*?» Суб'єкт-«виконавська», причинно-наслідкова та факторно-праксеологічна грані проблеми розкривають найпотаємніші підвалини самого явища *ЕСПС*.

Першоумовою типологізації *ЕСПС* в етнологічному аспекті є адекватне істині знання про етноісторичну та соціально-політичну природу самих народів-етносів, що населяють певну багатонародну країну. Досліднику слід мати бодай прелімінарну «ясність» щодо всієї картини, або певну «відповіднісну матрицю» на природні запитання: Хто то є ці народи за етнопоходженським оригіналітетом? Коли, звідки та внаслідок яких історико-політичних, економіко-природних, соціокультурних та ситуативно-тектологічних подій і зрушень вони опинилися на геополітичному терені даної країни? З ким та чому, за якими ознаками вони себе ідентифікують в етноісторичному, ментально-культурному, мовно-спілкувальницькому та релігійно-етичному генезисі? Яким є їхнє свідомісне ставлення до соціально-політичних реалій, що існують в даному суспільстві, – зокрема, до типу держави, до форми політичного правління, до моделі політичного режиму, до конституційного ладу і т. п.? Яким є їхнє об'єктивне місце в соціальному поступі чи в застійно-ретроградському стані даної країни? На життєдіяльнісних «перехрестях» цих та подібних запитань і виникає безліч *ЕСПС*.

У наш час, в намаганнях покласти край, принаймні, – свідомо і прогнозовано пригальмувати процеси виникнення численних *ЕСПС* у формах міжетнічних та етнополітичних конфліктів, соціально-політична думка стала виробляти одну за одною народознавчі концепції. Найбільш відомими (та ще й зафіксованими у міжнародно-правових документах) стали концепції поділу народів-етносів 1) на місцево-аборигенні та мігрантські; 2) на титульні і меншинські; 3) на корінні й прийшли (автохтонні й діаспорні); 4) на компактно-помешканські й дисперсні, зрештою, 5) на осілі та номадні (кочові).

Доводиться, на жаль, констатувати: ці концепції не повністю відповідають на вище викладені політолого-етнологічні запитання, а тому не можуть скласти цілісної теоретичної бази для вирішення нашого типологізаційного завдання. Зазначені концепції мають кілька методологічних та світоглядних вад, – зокрема, смаковість, «побутовий соціологічний шовінізм», інде – й приховане ксенофобство, ледь не свідомо консервація народонизинного обскурантизму. Основний же недолік, – в них важко прослідковується об'єктивно-діяльнісний критерій визначення конструктивно-деструктивної ролі народів-етносів в соціально-політичному та економіко-культурному розвитку відповідних країн, суспільств, держав, спільнот, соціумів.

Не задовольнившись цим сучасним надбанням, поринули вглиб всесвітньої історії та історії політолого-етнологічної спадщини. І виявилася дивовижна річ: скрізь і завше йшла запекла боротьба, мінімум – колізійне змагання людей, їхніх груп та цілих народів за *природне право жити в достатку, безпеці і злагоді зі світом* за винайденим ще давніми римлянами принципом «*Ubi bene, ibi patria*» (де добре, – там і батьківщина). На цьому ґрунті, тобто в невинному змаганні за *реалізацію основного природного права на життя та виживання*, виникла й виникає мозаїчна мережа розмаїтих етноконфліктних ситуацій. На це свого часу звернули увагу італієць Дж. Віко (1725 р.), поляк І. Стройновський (1795 р.) та росіяни М.Я. Данилевський (1869 р.) і М.О. Бердяєв (1923 р.).

Особливо привабливою та методологічно плідною є точка зору М.О. Бердяєва. Він розглядав людство в синхронному зрізі, – «як різноякісну ієрархію етнонаціональностей, які – в силу різних історико-соціальних причин та обставин – виборюють собі різні природні права на співжиття». В силу отих причин та обставин й виникає «історична нерівність етнічностей, *нерівність їхньої реальної ваги, історичне переважання то одних, то інших*». В усьому цьому, заключав він, «є своя велика правда, є *моральний закон історичної дійсності...*» [2, с. 73–74].

Вважаємо, що тут, якщо й не розкрито великої таємниці етнобуття людей, народів та й усього людства, то суттєво важливий ключ до нашої проблеми напевно знайдено. Природна нерівність народів-етносів в контексті багатонародного суспільства (як одного з об'єктивних джерел тьми-тьмущої кількості *ЕСПС*) – історико-соціологічний закон. Тільки пізнавши його глибини, достеменніше можна зрозуміти й внутрішню джерельну зумовленість багатьох і багатьох *ЕСПС*, та й саму можливість підступитися до їхньої сутнісної, етнологічної типології.

Але, насамперед, потрібно підійти до самого закону, відкритого М.О. Бердяєвим. В сучасній українській науці, наскільки відомо, одну з перших спроб інтерпретації закону в методологічній призмі нашої проблеми здійснив на початку 90-х років ХХ ст. І.М. Варзар [1, т. 2, с. 31–33; 3, с. 130–144]. В його концепції виділено дві лінії кореляції і «вимірювання обсягу» «історичної ваги» народів-співвітчизників одного й того ж поліетнічного суспільства, – горизонтальну (титульні народи-етноси) та вертикальну (меншинські, міноритетні народи-етноси).

За *горизонталлю* автор виділяє 1) *титульний народ-етнос* (який дає своє ім'я всім соціологічним атрибутам автентичного соціуму, – країні, державі, природі, копалинам, ландшафту, шельфу, економіці, валюті, дипломатії, навіть повітряному просторові), та 2) один, два і більше субтитульні народи-етноси (тобто такі, які на даному геополітичному терені колись мали усі належні суверенні атрибуції етносоціальної титульності, а тепер, волею історії, опинилися у статусі меншинських народів з адекватною своєю «історичною вагою».

За *вертикаллю* виділяються триступенева ієрархія меншинських народів-етносів:

Домінуючий народ-етнос – це такий меншинський народ, який (по відношенню до титульного і субтитульних народів-співвітчизників) у контексті багатоетнічного суспільства відіграє провідні соціально-економічні, політико-культурні та інші конструктивні ролі. Саме в соціально-політичному сенсі він об'єктивно домінує, але суб'єктивно не мусить прагнути стати панівною силою в

тому суспільстві чи в регіональному соціумі (серби в Косові, українці в Молдові, турки на Кіпрі, росіяни в Криму та ін.).

Рецесивний народ-етнос – це такий меншинський народ, який в контексті багатоетнічного суспільства об'єктивно посідає не провідні ролі, але свідомо грає доцентрово-конструктивні соціумо-і державотворчі ролі по відношенню до титульного, субтитульного (-них) та домінуючих народів-співвітчизників (євреї в середньовічній Голландії, пруси в Сілезії XVIII ст., угорці в сучасній Румунії, поляки в Галичині до 1939 р., греки в нинішній Україні та ін.).

Маргінальний народ-етнос – це такий меншинський народ-етнос, який по відношенню до всіх народів-співвітчизників поліетнічного суспільства грає периферійні, але конструктивні ролі та мешкає, як правило, на маргінальних (прикордонних) теренах геополітичного простору країни, межуючи зі своєю етноісторичною батьківщиною (шведи в Фінляндії, росіяни в Естонії, гагаузи в Україні і Молдові та ін.).

Додамо від себе. Гадаємо, можна виділяти ще два соціологічних зрізи питання зі своїми підгрупами народів-етносів, у зносінах між якими досить часті різні *ЕСПС*. 1) Етнотеренний зріз: а) підгрупа *автохтонних* (або корінних) народів-етносів та б) підгрупа *діаспорних* (або звідкись прийшлих, мігрантських) народів-етносів. 2) Етнополітичний зріз: а) підгрупа народів-етносів, що *інтегровані* в автентичну етнополітичну націю даної країни (шведи в Фінляндії, поволзькі татари в Росії, росіяни в Україні, цигани в Угорщині, сорби і полаби в Німеччині та ін.); б) підгрупа народів-етносів, які ще *не зінтегровані* в існуючу в даній країні етнополітичну націю (баски в Іспанії, албанці в Македонії, цигани в Румунії, асирійці в Україні та ін.).

У світлі викладеного стають зрозумілими такі типологізми, як-от: чому не всі народи-етноси – співвітчизники одної і тої ж країни – є абсолютно рівнозначними факторами у справі виникнення та конституювання якоїсь *ЕСПС*; чому в рамках одного і того ж багатонародного суспільства далеко не всі народи-етноси несуть однакову політико-правову й етико-юридичну відповідальність за виникнення і способи розв'язання окремих *ЕСПС*; зрештою, чому всі народи-етноси повз своєї свідомої волі можуть «створити» певні *ЕСПС*, але, створивши, – не здатні благопозитивно їх розв'язувати, та ще й на користь усього суспільства й навколишнього світу.

Викладена концепція – з відома І.М. Варзара та з нашим додатком – послугується надалі методологічною підставою для відкрystalізації типологізаційної позиції щодо *ЕСПС* в зазначеному, етнологічному аспекті. Презумуємо, що різносенсові *ЕСПС* типологізаційно можуть виникати:

1. *Всередині титульних народів-етносів* відповідних багатонародних країн. Наприклад, в Китаї – багаторічні колізії навколо співвідношення геополітичних понять «континентальний Китай» та «острівний Китай», які нещодавно завершилися по-конфуціанськи гнучкою етнополітичною формулою «Дві соціальні системи, але одна країна з одним титульним народом-етносом». Це – благо позитивний прецедент. Ось і негативний приклад: в Україні 40-х років ХХ ст. започаткувалися військово-патріотичні міжукраїнські суперечки, з одного боку, між солдатами й офіцерами Радянської Армії та ковпаківсько-медведевськими партизанами, з другого – вояками Української Повстанської Армії та бандерівсько-мельниківськими партизанами, – ці змагання й досі благопозитивно не розв'язано.

2. *Всередині субтитульних меншинських народів-етносів* відповідних багатонародних країн (наприклад, всередині берестейських українців у Польщі 40-х років ХХ ст. навколо питання про ставлення до Радянської Армії та Армії Людової: «Окупанти чи визволителі?»).

3. *Між титульним народом-етносом та окремим меншинським народом-етносом, в минулому – титульним або ж субтитульним етноісторичним суб'єктом* (наприклад, львівські колізії 1990-х – початку 2000-х рр. між титульним українством та місцевою польською громадою навколо польських написів на деяких могилах Личаківського цвинтаря – на кшталт: «...Загинув, захищаючи східні польські землі»).

4. *Між окремими меншинськими народами-етносами* відповідної багатонародної країни (наприклад, різносенсові колізії в Криму, що й донині періодично «вибухають», на ґрунті проблем паювання постколгоспної землі між давно прибулими росіянами та тільки-но репатрійованими, що, зрештою, стали субтитульними на рідній землі, татарами навколо свавільної формули поточного українського законодавства «...якщо були колгоспниками станом на початок 1992 р.»).

5. *Між народами-етносами якоїсь країни та сусідніми їй суміжними народами* (найвлучнішими прикладами є етнополітичні конфлікти в Карабасі, Трансністрії, Косові та ін., які давно «вибухнули», але й досі не розв'язані).

Події в США та в усьому світі після 11 вересня 2001 року наштовхнули на думку про можливість існування ще одного типу *ЕСПС*.

6. *Міжетноцивілізаційного характеру*. Словесне оформлення типу підказано широко розтиражованим світовими ЗМІ висловом экс-Президента Франції Ж. Ширака: «Після 11 вересня світ вступив в нову еру, – почалася міжетнічна війна цивілізацій». Нових ілюстрацій до цього типу *ЕСПС*, на щастя, не маємо.

Ось такою, в найпринциповіших рисах – теоретично та методологічно самовимальовується проблема типологізації *ЕСПС* як «живого» і досить тривожно-вразливого соціально-політичного явища поточної сучасності. На викладеному ґрунті відтепер свої роздуми спрямовуємо на внутрішньосенсовий зміст типологізованих *ЕСПС*, на їх соціолого-політологічну діагностику та правову аксіологію результатів аналізу, методів і шляхів розв'язання. Бо типологізований феномен без діяльнісних проєкцій саморозвитку і входження у системи взаємозв'язків – лише абстрактна схема. Аналіз й аксіологія мають вдихнути в неї життя. Це – предмети інших досліджень.

Список використаної літератури

1. Абетка етнополітолога. У 2-х томах / За ред. Ю.І. Римаренка. – Том 2.– К. : Школяр, 1996. – 236 с.
2. Бердяев Н. Философия неравенства. Письма к недругам по социальной философии / Н. Бердяев. – Берлин, 1923. – 384 с.
3. Варзар І. Політична етнологія. Пропедевтичний курс. Авторський підручник / І. Варзар. – К. : Персонал, 2010. – 356 с.
4. Гергиев Ф. Горячее интервью с нечесаным собеседником / Ф. Гергиев // Комсомольская правда в Украине. – 1999. – 16 мая. – С. 4–5.

5. Державне управління : Словник-довідник / кер. авт. кол. В. Д. Бакуменко. – К. : Вид-во УАДУ, 2002. – 228 с.
6. Етнонаціональний розвиток України. Терміни, визначення, персоналії : Довідник / відп. ред. Ю. І. Румаренко, І. Ф. Курас. – К. : Юринком, – 1993. – 808 с.
7. Селигмен Б. Основные течения современной экономической мысли / Б. Селигмен. – М. : Прогресс, 1975. – 710 с.
8. Novac M. Pluralism, Humanistic Perspectiv / M. Novac // Harvard Enciclopedia of American Ethnic Group. – Cambridge (Mass.), 1989. – С. 145–164.

*Стаття: надійшла до редакції 27.05.2009
прийнята до друку 24.09.2009*

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BACKGROUNDS FOR THE TYPOLOGIZATION OF AN ETHNO-SOCIAL AND POLITICAL SITUATION AS A MODERN PHENOMENON

Oleh Dryn

*National Pedagogical Dragomanov University
Institute of Political Science and Right, Department of Political Sciences
Pyrohova st., 9, 01601, Kiev, Ukraine
e-mail: pk@npu.edu.ua*

In this article theoretical and methodological aspects of the phenomenon of an ethno-social and political situation had been developed as they were not enough investigated as an attribute of the multinational country. The definition of the situation was made and its typological structure was determined. The principal varieties, origins of an emergence and formation of that situation as an integral phenomenon were identified. The article covered the fundamental outstanding feature that ethno-social and political situation was construed not in an unitary manner but in triple one. In particular this variety of an argumentative collision is considered (1) as an interethnic state and (2) as the image of a specific interethnic conflict, (3) and finally as a process of the institutionalization of the present collision by the interethnic conflict.

Key words: the ethno cultural environment, a valence in the folk – ethos, a multinational state, an ethnic minority, the ethno historical differentiation in politics, an ethno political actor, an ethno political situation, a national minority, the social political process.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ТИПОЛОГИЗАЦИИ ЭТНОСОЦИО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ СИТУАЦИИ КАК ЯВЛЕНИЯ СОВРЕМЕННОСТИ

Олег Дринь

*Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова
Институт политологии и права, кафедра политических наук
ул. Пирогова, 9, 01601, г. Киев, Украина
e-mail: pk@npu.edu.ua*

В статье разрабатываются методолого-типологические аспекты малоисследуемого явления этносоциополитической ситуации, как правило, являющейся атрибутом жизни многонациональной страны. Дана дефиниция ситуации, определена её типологическая структура, выявлены основные её разновидности, источники возникновения и становления целостным феноменом. Сердцевинный момент новизны в статье состоит в следующем: этносоциополитическая ситуация интерпретируется не унитарным, а тройственным образом. В частности, эта разновидность конфликтной коллизии рассматривается (1) и как межэтническое *состояние*, (2) и как *образ специфического межэтнического конфликта*, (3) и, наконец, как *процесс* конституирования данной коллизии межэтнической конфликтностью.

Ключевые слова: авалентная мультиэтнокультурная среда, валентный народ-этнос, многонациональная страна, этническое меньшинство, этноисторическая дифференциация в политике, этнополитический субъект, этнополитическая ситуация, национальное меньшинство, социально-политический процесс.